

ÖNÉRTTELMEZÉS ÉS A MÁSIK MEGÉRTÉSE – GONDOLKODÁS ÉS
ZSIDÓSÁG JUREK BECKER ESSZÉIBEN

A lengyel-zsidó származású Jurek Beckert Magyarországon elsősorban regényeiről (és regényfordításairól) ismerhetjük. *A hazudós Jakab*, a legelső, igen korán megjelent magyar fordításban (a regény 1969-es megjelenése után pár évvel, 1973-ban), és bár nem váltott ki nagy visszhangot, mégis bebocsáttatott és útnak indult a magyarországi, illetve a Magyarországon *annak* nevezett Holokauszt-irodalomban, amely problematikusságának bemutatását e dolgozat nem vállalja. Mindenesetre a regény egy olyan hagyomány részesévé vált, amely Kertész Imre Nobel-díja és az ehhez köthető kritikai tevékenységek felélénkülése következtében már képes hagyományként megmutatni magát, de csak szüntelen újragondolásában válhat valóban azzá; abban az ön- és irodalomértelmező folyamatban, amelynek orientálódásában Jurek Becker szövegei kétségtelenül fontosak.

A Hazudós Jakabban – más, Magyarországon kevésbé ismert Becker-regényekhez hasonlóan – Becker nemcsak regényírói tehetségét bizonyítja, hanem írói nyelvében képes úgy kimondani az egyén lét- és világerőtelmezésének, ön- és idegenségtapasztalatának problémáit, hogy a kimondottban viszont hallhatjuk azt az érzékeny belső hangot, amely az élményeket, tapasztalatokat és emlékeket az egyén életútja során e mintázatba rendezte és rendezi.

A kérdés természetesen az, miként jelennek meg Beckernél e problémák az írásban, amelyek valamilyen módon mindig összefüggenek a zsidó származással, a zsidó közösséghez fűződő bonyolult viszonyával és e közösségnek és egyéni sorsának dialógusával. A szerző elbeszélő szövegei helyett e dolgozat a Magyarországon még kevésbé ismert, témában ide köthető esszékre összpontosít, mivel elsősorban gondolkodás és nyelv, gondolkodás és írás kapcsolatát és az önértelmezés különböző rétegeit, az önmagunkról való gondolkodásnak és nyelvi kifejeződésének sokféleségét kívánjuk vizsgálni,

amely nemcsak a Becker-kutatás, hanem a „Holokauszt-irodalom” számára is fontos eredményeket jelenthet. Nem a teljesség igényével szeretnénk bemutatni a problémákat; sokkal inkább a jövőbeli kutatásokat szeretnénk megalapozni velük.

1.

Elsőként azt vázoljuk fel, miként beszélhetünk Beckernél a másiktól és a másságról. A másiktól való beszéd egy olyanfajta lehetőségében próbáljuk megérteni ezeket, amely hasonlóan érzékeny a másik másságára és e problematikára: e lehetőséget Emmanuel Lévinas gondolkodása jelenti, akinél mind fenomenológiai, mind etikai dolgozataiban, esszéiben felfedezhetjük e kritikus szemléletet, amelynek nyelve Beckerével rokon.

Emmanuel Lévinas ezt írja a másik másságának megszüntetéséről:

„Ahhoz, hogy a nem-ént birtokunkba vehessük [begreifen]¹, egy létező, egy absztrakt lény révén, mely egyszerre létezik és nem létezik, kell utat találnunk hozzá. E ponton felbomlik a másik mássága, és tárggyá, témává válik; egyedülállósága bevehetetlen erőd ugyan, mégsem áll ellent.”²

Néhány sorral később pedig ezt olvashatjuk:

„És itt kezdődik minden hatalom. Ha a rajtunk kívüli dolgok általánosságuk révén az emberi szabadságnak kiszolgáltatottá válnak, akkor ez nemcsak annyit jelent, hogy az ember „ártatlan valójukban” veszi birtokába őket, hanem ellenőrzése alá vonja, megszeli és tulajdonává teszi őket. Csak tulajdonná alakulásakor ér véget teljesen az énnel a tőle különböző dolgok azonossá tétele. Bizonyos, hogy a tulajdonban a birtokolt másik a miénk, de önállóságát megszüntetve-megőrizve [Aufhebung]. Egy kultúrában, ha rendelkezik valamiféle képpel az önmagam filozófiájáról, akkor abban a szabadság egy a valamivel való bírásban lezajló folyamat. Az ész, amely a másikat redukálja, eltulajdonlás [Aneignung] és hatalom.”

Nem más ez, mint a világ, a nem-én, a másik szolgálatba állítása – találó itt számunkra a német *anstellen* ige, amelyből az alkalmazott szót képezzük –,

ahogyan egy minket hűen szolgáló alkalmazotté, ami a világtól mint másiktól éberséget, szolgálatkészséget, készenléti állapotot követel: „kész” kell, hogy legyen – a szó mindkét értelmében – értem és általam. Ha ezt a nyelvvel összefüggésben szemléljük, akkor mondhatjuk: a világnak készen kell állnia/várnia hívó szavamra/szavam által. Lévinas ennek kritikáját fogalmazza meg, amelynek megfelelően újra mondhatjuk az előbbi mondatokat: a világ saját nyelvemben mutatja meg magát, hívó szavában, másikként, hogy saját nyelvemben sohase lehessenek „kész” úgy, hogy mégis kész(en) vagyok/állok.

Mindez egyúttal egy olyan mozgáshoz is kapcsolható, amely mozgás az *abszolút másiknak*, az önmagamon kívül állónak a különös és önmagamtól elidegenítő [befremdlich]³ tapasztalásában történik, de e tapasztalásban mégsem válik a másik teljesen sajátjává, mert e tapasztalás „magatartás” [Haltung]⁴, így a mozgásban sohasem térek vissza az önmagamba. E mozgás szüntelenül kimozdít önmagamból, ahová ezután sohasem térhetek vissza (teljesen), mert követni kezdem a másikat úgy, hogy tudom, sohasem vagyok (erre) elég „kész”. E mozgás követés, a másik nyomában lenni, nyomában lenni ennek az ismerős idegennek, még ha nem is áll módomban követnem őt – ahogy Jurek Becker *Zsidónak lenni* [Mein Judentum] című esszéjében a gondolkodónak a saját zsidósága idegenségét szimbolizáló gyermekkori zsidó látogatót.

„Egyszer, emlékszem, külföldről látogattak meg minket. Körülbelül tizenegy éves lehettem. Apám egy szakállas, kopaszodó, idős férfinak mutatott be, aki a fején kis sapkát viselt, olyat, amelyet azelőtt még sosem láttam. Apám megmondta a nevem, majd kezet nyújtottam a férfinak, de ő csak állt mozdulatlanul. Hosszan nézett rám, eközben alig észrevehetően a fejét csóválta, mintha valamit nem értene. Aztán megragadott – egy pillanatra megdermedtem a félelemtől –, majd átölelt. Tanácstalanul fordítottam a fejem apám felé, tudni akartam, miként viselkedjem. Apám egy megnyugtató kézmozdulattal lecsillapított, és értésemre adta, jó lesz, ha hagyom így történni a dolgokat, mert minden rendjén megy. Mozdulatlan maradtam tehát, és vártam, hogy végre elengedjenek. Aztán azt vettem észre, hogy az idegen férfi, miközben egyre szorosabban ölelt át, zokogott. Felnéztem, vajon mitől remeg az egész testében. Szemei csukva voltak, a könnyek eltűntek a szakállában. Nagyon nagy erőfeszítembe telt, hogy el ne sírjam magam. Emlékszem, erősen kívántam, hogy megvigasztalhassam a férfit, de bárcsak tudtam volna, miért. Álltunk egy

ideig, amely végtelennek tűnt. Nem fordultam többet apám felé, akár két órán át is csendben tudtam volna maradni. Majd az idegen elengedett, mormolt valamit maga elé, aztán kiment a szobából. Apám is hallgatott, én is, amíg a férfi vissza nem tért a fürdőszobából. Úgy búcsúzott el, mint akinek hirtelen nagyon sietős lett a dolga, engem pedig ekkor már elkerült a tekintete.

Amikor odakint volt, kérdeztem apámat, miért sírt úgy az a férfi. Azt mondta, hogy ezt még úgysem érthetném meg. Azt hittem, ezzel csak kimagyarázza magát, hogy azért nem mondja el, mert maga sem érti. Ma már persze nem így gondolom.

A férfit soha többé nem láttam viszont. Soha nem beszéltem vele egy szót sem, és nem tudom elfelejteni. Akárhányszor elhangzik a zsidó szó, nem azért, hogy egy adott személy ismertetőjegyévé váljon, hanem a különbözős fogalmaként, mint olyanként, mindig erre a férfira gondolok. Egyféle jelképpé vált bennem – milyen gyerekesen és érthetetlenül hangozhat ez mindazok számára, akiket soha nem karolt át, és akik soha nem látták őt sírni. Valahogy éreztem, hogy megrázkódtatásának személyesen semmi köze nem volt hozzám, sem pedig őhozzá, hogy egy nem magánjellegű viszonyból eredhet mindez. Sejtteni kezdtem, hogy ez az ember szoros kapcsolatban áll valamivel, ami jóval túlmutat saját magán, és ami minden másnál fontosabb kellett, hogy legyen számára. És még ha nem is áll módomban követnem őt egy darabig ezen az úton, mintegy hírnökként azt üzente, az út létezik, és milyen sokat jelent ez néhányaknak.”⁵

E látogatásban számunkra most az a fontos, miként jelenik meg benne Lévinashoz hasonlóan a másik problémája: a gyermekkori esemény felidézésével, megírásával képes-e megérteni a gondolkodó azt az idegenséget, amely abban áll, hogy a (gyermekként) átélt eleve elmondhatatlan abban a nyelvben, ami az *övé*, mert ez a nyelv eleve kimondhatatlan, és e másik nyelvben (az írásban) válik kimondhatóvá e nyelv kimondhatatlansága.

2.

E pontban az esszéekben megjelenő gondolkodás különböző rétegeit, formáit fejtjük ki a nyelvvel összefüggésben, hogy az előbb feltett kérdéseket pontosabbá tegyük. Becker esszéiben nehéz világosan elkülöníteni olyanfajta szinteket, legalább is úgy, hogy ezek valamiféle sajátos nyelvi kifejezőmóddhoz kötődjenek, mint gondolkodás, metagondolkodás vagy nyelvről való gondolkodás. Ugyan nem nehéz olyan mondatokra lelnünk, amelyek önmagukban ne engednének e csoportosításnak, mégis inkább olyan kifejezéseket keresünk, amelyek egyfelől megőrzik e komplexitást, másfelől készek vagyunk bennük és belőlük gondolkodás és nyelv problematikáját kibontani és továbbfűzni.

E felvetésekkel hasonló indítást várnánk az elemzéstől is: Jurek Becker *Zsidónak lenni* [Mein Judentum] című esszéjének első bekezdése jelenti számunkra ezt a kezdőpontot:

„Az elmúlt időkben valahányszor azt kérdezték, honnan jöttem, kiktől származom, ezt válaszoltam: „szüleim zsidók voltak.” Úgy használtam ezt a mondatot, mint bevett fordulatot, amely információként nem világít rá túl sok mindenre. Ha a kérdező ekkor alkalomadtán megállapította: „Ön tehát zsidó”, akkor helyesbítésként minden egyes alkalommal még egyszer elmondtam a fordulatomat: „Szüleim zsidók voltak.” A különbség valamilyen módon mindig fontosnak tűnt, de anélkül, hogy felhoztam volna ezt beszélgetésekkor. A megfontolások [Überlegungen] tárgyaként nem egyszer mégis, így igencsak megérdemlik, hogy kifejtessék [genannt zu werden verdienen].”⁶

E sorok – retorikai nézőpontból – olyan benyomást keltenek, mintha az esszé gondolkodó figurája „vitairatot” vezetne be: a bekezdésben megjelenített párbeszéd, a beszélő és egy másik dialógusa olyan feszültséget teremt, amelynek következtében ki kell, hogy fejtessék valami: ez az esszében ugyanakkor nem a beszélő apológiáját jelenti, hanem egy olyanfajta szembenállását egy másikkal és másokkal, és e másokban megérteni és elmondani vágyott másság mint minőség megértésének különböző fokait, egészen a saját másság megsejtéséig és ennek az élménynek az elmondásáig, amely az önértelmezés problémájának központi

mozzanatává válik. Saját és másik e kettőssége a gondolkodásnak olyanfajta dinamikát ad az esszében, amelyet feltétlenül be kell mutatnunk, mielőtt a beckeri önértelmezést és annak problematikáját szemügyre vennénk.

Az első bekezdésből két fontos kifejezést kell kiemelnünk, amelyekre felfűzhetjük a fejtegetést. Az utolsó mondatban két helyen is jelöltük az eredeti német kifejezést: a *megfontolásoknál* [Überlegungen], amelyek megérdemlik, hogy kifejtessenek [genannt zu werden verdienen]. Az *Überlegungen*, e többes számú főnév, amelynek helyén a magyarban a *megfontolások* áll, utal arra, hogy egy folyamatról van szó, amelynek lényege – a második kiemelt kifejezéssel egybeolvasva – nem abban áll, hogy teljesítsen vele valamiféle célt, azaz eljuttassa a gondolatmenetet egy „végső” igazságig, hanem épp e folyamatban: e folyamat mozgás, e mozgás pedig megmérés (*megfontolás!*), amely nemcsak a gondolatok súlyát méri meg a legkülönbözőbb skálákon, hanem azt is, mit jelent megszolgálniuk [verdienen] egy új nevet, egy új formát [genannt zu werden], azaz miben áll számukra az, hogy „megérdemlik, hogy kifejtessenek”. Mit mérünk meg és miben áll e megmérés lényege a kifejtés, a megnevezés számára, és mit jelent e megmérés számára megszolgálni?

A megszolgálás egyfelől a gondolatok belső mozgásának, e mozgásból eredő feszültségnek a szemlélete másikként, amely folyton egy új, egy másik nyelvre vágyik, amelyben kimondathatik, de amely eleve csak ebben a nyelvben válhat kimondottá. E mozgás érés, érlelődés, de sohasem megérés, amellyel megérkezne, hazatérne ebbe a már eleve kimondott nyelvbe; sokkal inkább otthonkeresés: otthonkeresés a másokban és a másik által, amely a sajátban jelenik és jelenhet meg, de folyton kimozdít a sajátból, problematizálva ezzel a visszatérést, a hazatérést a sajátba és az otthonra találást önmagamban. Ez az esszében az apa otthontalanság-érzésével rokon:

„A háború után apámmal Berlinben maradtunk – ennek okairól megint csak sejtéseim vannak, merthogy sohasem akart beszélni velem erről. De nem mint olyasvalaki, aki nem szeretne egy titkot kifecsegni, hanem inkább mint valaki, aki azért tér ki egy kérdés elől, mert maga sem tudja a választ. Azt gondolom, amennyiben elveszítette a háborúban a hazáját, a haza mindenképp az embereket, és nem pedig a földet kell, hogy jelentse: a rokonokat, a barátokat, a meghitt ismerősöket. Ők már nem voltak ott többé, halottak voltak, a legszerencsésebb

esetben nyomtalanul eltűntek. Apám ezért kitartott annál az elvénél, hogy aki sehol nem érzi magát *odatartozónak*, legkényelmesebb számára, ha ott marad, ahol épp van.”⁷

E sorokban az a kérdés jelenik meg, amely Beckernél oly gyakran szerepel az esszéekben és a regényekben az apafigurák bemutatásában és a hozzájuk való viszonyban, amelyet nehezen kibogozható szálak fűznek Becker édesapjához, és amelynek problémáját a következő fejezetben próbáljuk meg körbejárni. Az otthontalanság-érzés és az otthonkeresés között lényeges különbséget fedezhetünk fel, ahogyan az elidegenedés és az idegenség mint másság (a sajátban) között. Beckernél az apához való viszonyról alkotott képünket szemlélve mégis azt mondhatjuk, hogy e fogalmi különbözőségben mutatja meg magát a kettő rokonsága: az apa az a személy, akinek titokzatossága és mássága kimondásában a gondolkodó figura saját másságának nyelvét keresi (de saját magának mássága csak az apa másságában mondható ki!) és ezáltal az önértelmezés (nyelvi) lehetőségeit. Az apa kiüresedése, önmaga önmagától való eltávolítása/eltávolodása, veszteség, és veszteségekhez, az otthon és a társak elvesztéséhez kötődik; ő a letelepedésben, a megállapodásban, az önmagával való kiegyezésben találja meg azt a paradox lelki békét, amelyet ő maga sem vesz igazán komolyan, mindenesetre iróniát és gúnyt érezhetünk szavaiból. E keserűség és az apa titokzatosságának leleplezése, amely nagyon egyszerűen szólva azt jelenti, hogy csak „titok van, de eltitkolt dolog nincs”, a titokzatosság csupán azt az érzést kelti, hogy valami van, amit el kell titkolni, valójában azonban épp az eltitkolható dolgok megfoghatatlanságára, nyelvbeli kifejezhetetlenségére vagy hiányára mutat rá, olyan meghatározó és gyakran visszatérő elemei az apa bemutatásának. Ráadásul olyan fontos felismerésekként hatnak, amelyek Becker saját magához való viszonyában is hasonlóan és igen erőteljesen jutnak kifejezésre. Az érzelmi feszültség és az önmarcangoló keserűség legintenzívebben talán *A láthatatlan város* című esszé szakaszaiban tör felszínre:

„Gyűlölöm az érzelgősséget. Észborító dolog, legszívesebben betömném az összes lyukat, ahonnan csak előmászhat, minden egyes alkalommal, ha apám elérzékenyült, kimentem a szobából, amíg újra nem volt képes uralkodni magán. Most pedig ez hirtelen mit sem kezdett számítani: a képek meghatottak, pont

engem, hogy aztán meg a legostobább könnyek miatt kelljen törölgetnem a szemeimet.”⁸

Majd kicsit később a következő sorokat olvashatjuk:

„Folyton azt érzem, hogy amikor emlékezem, annak valamiféle megerőltető dolognak kell lennie, ahelyett hogy csak úgy tétlen legyek, és lustán arra várnék, hogy emlékezzek. Itt erőlködöm az örületig, de nem jön semmi, csak a képek vannak a szobámban, annyira megfoghatatlanul közel.”⁹

Az utóbbi sorokban a múltbeli események titokzatossága az, amely e feszültséget megteremti, és amely e titokzatosságot elviselhetetlenné teszi, fokozva ezt a belső feszültséget. Olyan ez, mintha minden áron fel akarnánk feszíteni egy lezárt dobozt:

„Gyermekkorai emlékek nélkül élni olyan, mintha arra lennél ítélve, hogy folyton magaddal cipelj egy ládát, aminek a tartalmát nem ismered. És minél öregebb leszel, annál nehezebbnek tűnik, és annál türelmetlenebbül várod, hogy végre felnyithasd.”¹⁰

Láthatjuk, miként jelenik meg a gondolkodó figuránál érzelmi feszültség és titokzatosság kettőssége. Az apa képes megőrizni higgadtságát és ironikusan szemlélni saját magát, még ha ezzel, illetve az ennek következményeként a titkok nélkülinek vélt titokzatosságával feszültséget is teremt a gondolkodóban, ezáltal apa-figurája (az apa mint másik a saját világban!) és ennek másságának megértése a saját másság, titokzatosság és a titok hiányának vagy kimondhatatlanságának nyelvi kifejeződésévé, otthonkeresésévé válik.

Az apa otthontalanság-érzésének és az otthonkeresésnek e rokonsága, amelyben sosem szűnik meg a rokon mássága, nem összeérést, összeolvadást és azonossá tételt jelent: az apafigura másságának megjelenítése mindig eltávolít a sajáttól, mintegy önmagamon kívül tart, és distanciát teremt. E távolságnak köszönhető az az ironikus viszonyulása a gondolkodónak saját magához, amelynek köszönhetően nem zárja önmagába az előbb említett érzelmi feszültség és az ellentmondásosság.

Ennek az iróniának egyik fontos forrása tehát az apafigura. Az apa titokzatosságának „leleplezése”, e kritikus mozzanat utat mutat a saját számára

is: az öniróniáét, amelyet járva kimondottá válik a beckeri nyelv, és amely csak ebben mondható ki. Ily módon a saját magának „talányokat gyártó”^[11] gondolkodó figura ki tudja mondani ebben az íráshoz való viszonyát, amely számára és számunkra is igencsak fontos: ahogyan az apa titokzatossága semmiféle eltitkolhatót nem látszik elfedni, hanem csak a titokzatosság maga, úgy a gondolkodó és író Becker titokzatossága, az írásban feladott rejtvények, problémák szövevénye csupán írásban létező; a megfejthetlent valójában e megfejthetlenség képezi meg, így a megírtban válik kimondhatóvá az átélt, amely más nyelvben nem mondható ki – álljon ennek háttérében valamiféle trauma vagy valamiféle különös érzékenység a másik és a másság iránt.

E meg szolgálás, e mozgás másfelől nemcsak otthonkeresés, hanem rendezgetés is: nem rendszerezésre törekvés, hiszen nem is beszélhetünk helyes (sor)rendről, sőt, a rendezgetés folyamata épp a rend megrendíthetlenségét mutatja meg. Becker *A láthatatlan város* című esszéjében gettókról készült fotókat próbál meg valamilyen módon csoportosítani, rendezgetni, sorrendbe állítani.

„Amikor megkaptam őket, amikor felnyitottam a csomagot, és elkezdtem kirakosgatni, hamarosan éreztem, hogy másképp kell őket elrendezni. De mégis, milyen rendbe? Melyek azok, amelyek egymáshoz illenek, és hogyan, és melyeket kellene különválogatni? A gyerekek a gyerekekhez, a szakállasok a szakállasokhoz, a kereskedők a kereskedők mellé tartoznak? És a rendőrök a rendőrökhöz, a szőkék pedig a szőkékhez? Ez az elrendezés mindenesetre nem jó: olyan ez, mint amikor ugrik egyet a lemez, ami a legszebb felvételt is tönkretesz. A képeket folyton újrendezem, feltétlen meg akarom oldani a rejtélyt. A pályaudvart kívülre, a temetőt kívülre, az utcákat középre teszem, egy helyre a faházakat, egy helyre a kőházakat, közéjük a műhelyeket, a falat [Grenze] pedig a falhoz [Grenze]. Soha nem jó egyik változat sem, az emlékezet lámpácskái nem gyulladnak ki.”¹²

E rendezgetésben a saját megfontolások, töprengések, és mindaz, ami ezek által a saját, otthonosnak vélt világhoz kapcsolható, válnak idegenné. Idegenné, másikká, távolivá válik ezáltal a megmérés is (vö. *megfontolás*) a másik megmérése, magam mellé állítása (*anstellen*): a másik szolgálatomba áll – legyek e másik másságára akármennyire nyitott – adósa vagyok tehát, és nem tudom,

miként fizethetnék¹³, de az ambivalens élmény, amelyet a német *Schuld* [adósság, vétek] szó jól érzékeltet, élmény, hogy mégis én „szolgáltam meg” ezt az adósságot, kimozdít saját magamból, megmutatva ezzel határait. A rendezgetésben ez a határok megnyílásának élményével párosul: e rendezgetésben a másik – a megméréssel, rendbe, rendhez állításával szemben – másságát, amelyet elveszített a sajátba belépve, megszolgálni látszik. E másság megszolgálása nem annak visszanyerése vagy visszanyerhetősége a sajátban (ellenszolgáltatás révén), sokkal inkább egy olyan veszteség mondatik ki benne, amely sosem téríthető vissza e megszolgálással, mégis csak ebben fejezhető ki: e megszolgálás sosem ér véget, mert végtelennek tűnik a veszteség, ami a másik másságának határtalanságát és kimondhatatlanságát mutatja meg. A másság határtalansága határaival a sajátban mondatik ki, amely érintkezik a saját határaival, radikálisan kimondva a falak a fallal, a határok a határokkal.

A képek ide-oda pakolásában, e lehetséges rendezgetésben, amelynek csúcspontja a fal falhoz rakása, aminek jelentősége nem csupán abban áll, hogy én teszem, ezáltal „talányokat gyártok magamnak”, hanem abban is, hogy csak én tehetem, a határoké a határokhöz, felmerül a kérdés: mennyiben különíthető el saját és másik? Hol végződik a saját, és honnan kezdődik (a sajátban) a másik, és fordítva. Megmérhető és uralható-e ez a távolság? Mit jelent a távolság, a distancia az otthonkeresésben? Hogyan viszonyulok e distanciához e rendezgetésben, és hogyan akkor, ha e rendezgetés írás.

3.

E fejezetben a zsidó származáshoz, a zsidó közösséghez fűződő problematikus viszonytal összefüggő önértelmezést és nyelvi formáinak lehetőségeit fejtjük ki saját és másik, gondolkodás és nyelv előbb feltett kérdéseivel összhangban. Az önértelmezés, az önmagamról gondolkodás, az önmagam megértése (a másikban) töprengés, megfontolás, megmérés, *számítás*. Ennek problematikáját a *Zsidónak lenni* egy részletével közelítjük meg:

„Másoktól tudom, hogy az ő gyermekkori emlékeik sokkal távolabbra nyúlnak vissza, mint az enyéme. És merthogy nem akartam beletörődni abba [sich

abfinden], hogy másoknál ez így van, nálam meg másképp, abba pedig már végképp nem, hogy az én fejemben valami nem működik rendjén, sok időt töltöttem el azzal, hogy megtaláljam a különbség okát. Szerény sikereket értem el ugyan, mégis helytállónak kell tartanom a végeredményt, amíg nem kapok másoktól elfogadhatóbb választ. Erre jutottam [Ich habe mir errechnet]...”¹⁴

E sorokat olvasva a saját mássága, amely egyúttal mások másságának viszonyában fejezhető ki, nyugtalanító, elidegenítő; nem válhat szokásossá, megszokottá, sajátta: e másság tapasztalata kimozdít az önmagamból, és nem enged visszatérni. A számításban úgy válik kimondottá e másság, hogy e saját másság és mások mássága megőrződik benne, de úgy, hogy egyúttal olyan távlatokat nyit a saját számára, amelyekben e megőrződés nem szünteti meg e másságot: számítani egyfelől a saját számításait jelenti; számolni valamivel, osztani-szorozni, megbecsülni valamit: e számítás folyamat, közelítés valamihez, egyben önmagunk távol tartása a végső eredménytől, tehát önmagunkra is irányul. Számítás másfelől „valaminek, valakinek számítani”, azaz másoknak, mások másságának, a saját mások számára megragadható másságának viszonylatába helyezni az önmagamat. E számításokkal az én mindig túl akar mutatni önmagán, a jövő, a másik felé irányul: a számításban mindig kifejeződik annak kérdése, hogy mivel és kivel számolhatok, mit remélhetek, mire és kire számíthatok, és végül pedig arra, hogy mit számít mindez, mire számíthatok e számítással. E számítás rokona annak a mozgásnak, amelyben a saját sohasem térhet vissza önmagához.

Az ön- és helyzetértelmezés e számításait két fontos, ide kapcsolódó és egymáshoz sok szálon kötődő mozzanatból próbáljuk meg kibontani: az egyik a körülményeké [Umstand], a másik a társakhoz való viszonyé. A zsidóság, a zsidó-lét, a zsidó közösséghez tartozás mint körülmény első hallásra úgy hathat, mintha valami „előre megírtról” lenne szó, Beckernél ezzel szemben „mi magunk írjuk meg” a saját zsidóságot. A körülmények, a körülményekkel végzett számítások három fontos helyen is megjelennek az esszében. Elsőként a család történetének mint a zsidóság második világháborúbeli története részesének felidézésekor találkozhatunk e szóval:

„A körülmény, hogy zsidó családba születtem, nem kevés következménnyel járt eddigi életem során. Két éves voltam, amikor szüleimmel együtt

szülővárosom, Łodz gettójának lakói lettünk, a várost nem sokkal azelőtt kereszteltek el Litzmannstadtnak. Ezt követően a ravensbrücki és a sachsenhauseni koncentrációs táborokban tartózkodtam. Mikorra a háború véget ért, az azelőtt végeláthatatlanul sok tagot számláló családom megfogyatkozott; amint hallom, mindössze hárman maradtunk túlélők: apám, egy nagynéném, akire nem tudok emlékezni, mert sikerült közvetlenül a németek lengyelországi bevonulása után elmenekülnie valahova, talán Amerikába, és én.”¹⁵

A körülmény: beleszületni [hineingeboren werden] egy családba, ezáltal egy környezetbe, amely helyhez, korhoz és kultúrához van kötve, és egy olyan közösségbe, amelynek sorsában (és itt már megelőlegezzük, hogy Beckernél miként feszül egymásnak a sorsszerűség és a sors, mint megtörtént események utólagos értékelése) részesül e család, és a személyes sors, a megmenekülés hozzáadódik e közösségéhez, amelynek mégsem a megmenekülés a sorsa.

Körülmény az emlékezet mássága is – ahogy ezt a következő megfontolandó szövegrészletben olvashatjuk –, amellyel a gondolkodó megpróbál számot vetni. Az emlékek csaknem teljes hiánya a gettóban és a lágerben töltött időkből és a már említett nyugtalanító másság folyton számításokra készítet, egyben annak megírására is, mi lehetett akkor.

„És e három körülmény – hangzik végső következtetésem – kitörölte az időt az emlékezetemből egészen a felszabadulásomig. Biztos, hogy nem teljes egészében, nem olyan hiánytalanul, hogy azt mondhassuk, ott már semmi sincsen, mégis, olyan alaposan, hogy ami megmaradt, aligha nevezhető emlékezetnek.”¹⁶

Körülmény végül a német nyelv kései elsajátítása, és az a fajta kétnyelvűség, amelyben a korábban megtanult nyelv teljesen feledésbe merült.

„A körülményt, hogy csak nyolc évesen kezdtem el németül tanulni, tehetjük felelőssé azért, hogy e nyelvhez való viszonyom meglehetősen egzaltálttá vált. Ugyanúgy, mint a korosztályomból a többi gyereket a cserebogarak és a versenyautók, és ezek minél sokoldalúbb megfigyelése érdekelt; úgy fordultak a szavak, mondatok. Az egyetlen eszközt, hogy elkerüljem a gúnyolódást és a hátrányokat, amelyek abból adódtak, hogy én voltam széltében-hosszában az egyetlen nyolcéves, aki nem tudott *helyesen* beszélni, a nyelv igen beható

tanulmányozásában láttam. És még ma is azt gondolom, valóban nem lett volna más lehetőségem.”¹⁷

E nyelvtanulásban eleinte csak azok a dolgok kapnak nevet, amelyek érdekesek a gyermek és a társak számára; ehhez próbál közelíteni a nyelvhasználat, de a távolság végtelennek tűnik. A mások által meghatározott szabályok, a „másik szabálya” igen radikálisan veti fel a beilleszkedés és a szabályok problémáját, amelyet a felnőtt zsidó származása miatt szüntelenül tapasztal: a mások által előírt kulturális és nyelvi szabályok, amelyekben kimondható egy személy közösséghez tartozása, mindig „másik” szabályok maradnak, a „saját zsidóság” soha sem redukálható teljesen.

E körülmények a számításokban válnak kimondottá, az önértelmezés folyamatában nyerik el sajátos szerepüket: mint láthattuk, számtalan problémát vethetnek fel. Ezek közül most csak a származás, a közösséghez tartozás és a hagyományok, hatások ide kapcsolható kérdését vesszük szemügyre.

A származás, a zsidó családba születés Becker számára tehát olyanfajta környezetet is jelent, amelyben az egyént hatások érik, és bizonyos módon találkozik a zsidó közösség hagyományaival. E közösség Becker számára a második világháború utáni idők kelet-berlini zsidóságát jelenti, azokat a Holokausztot túlélő Kelet-európából, az antiszemitizmus és a megrázó emlékek elől az NDK fővárosába menekült zsidókat és családjaikat, akiknek viszonya a zsidósághoz, a zsidóság sorsához, a német lakossághoz, az országban tartózkodó szovjet csapatokhoz és a „szocialista” államhatalomhoz igen problematikus. Meghatározó élmény a valláshoz és a zsidó tradíciókhoz való viszony átalakulása, az ezekhez köthető helyek és események szerepének megváltozása, rég elfeledett vagy ilyen formában sosem létezett hagyományok „újjáéledése”, a második világháború szenvedéseinek értékelése, az érvényesülés és a társakhoz való viszony kérdései. Ezek természetesen mást jelentenek a felnövekvő új generáció számára, ezáltal szembe kerülnek a szülők generációjával, akik a közösség „megalapítói”, és átalakul a nem ebbe a közösségbe tartozókhoz fűződő viszony is. Az egyén szüntelenül szembekerül önmagával és másokkal, zsidóságával szüntelenül számot kell vetnie.¹⁸

Nem célunk a közösség szociológiai vagy szociográfiai bemutatása, e régi és új „hagyományok” leírása; inkább a hagyományokhoz mint a közösségi kultúra

sajátos megértési módjához való viszony érdekes számunkra. Becker *Zsidónak lenni* című esszéjében kritikusan, de kellő önkritikát gyakorolva szemléli a hagyományokat.

„Általában, úgy vélem, keveset jelent számomra a hagyomány. Ha láttam, miként őrzik a hagyományokat, volt valami, ami zavart. Még akkor is, ha igen jól felismertem valami olyat, ami véleményem szerint rászolgált arra, hogy megőrizték. Úgy látom, a hagyományokban túl gyakran erősebbnek bizonyul az, ami zavar. De mégis, ez túlzás.

Egész fiatal férfi voltam, amikor hosszú időn át kedvet éreztem a tekészéshez. Levittek egy tekeegyesületbe, ami nagy örömmre szolgált. Mikor a tekézők játék után beültek a klubba sört inni és énekelni – mintha ez a procedúra elválaszthatatlanul a tekészéshez tartozna – én sem zárhattam ki magam ebből, ha azt akartam, hogy tekésként is elfogadjanak. Világosan láttam néhányukon, hogy csak a sörözés és az éneklés kedvéért járnak tekézni.

Valakit kötelezni, hogy magáénak érezzen egy hagyományt nem ugyanaz természetesen, mint hogy valaki hatásoknak van kitéve, és nem ugyanaz, mint magunk mögött tudni egy adott iskolát. Hatásokról, amelyekről tudok, tudok beszélni, amelyekről nem, azokról nem. Úgy tűnik, ez van.”¹⁹

A hagyományok túl felszínesek – de ez mégis csak kicsit túlzó. A tekés példa ugyan épp e felszínességet kívánja kiemelni, de az utána következő bekezdésben egy árnyaltabb gondolkodás eredményeképp kirajzolódó utat mutat, amely visszavezet a gyermekkori körülményeihez: a hagyományokkal szemben a hatások azok, amelyeket megérte feltehetjük a saját zsidósághoz kapcsolódó legfontosabb kérdéseket. A következő szakaszban Becker gyermekkori környezetét értékeli e hatások és hagyományok viszonyában:

„Csak annyit akarok mondani: éppenséggel lehetséges, hogy ha gyermekkorem idején a zsidók arra kényszerültek, hogy összetartsanak és megvédjék magukat, érthető módon én is ebbe a közösségbe születtem volna bele. De lehet, hogy kiszabadultam volna belőle. Ez a feltevés másik változata. De nem volt ott akkor, ahogy mondják: semmi, amiből ki kellett volna szabadulnom. Nem voltak kötelékek, hogy elszakítsam őket, és szokások, hogy levessem őket magamról, és hagyományok, amelyek választások elé állítottak

volna: elfogadom vagy elutasítom őket. Sok fáradságomba került volna tehát, hogy zsidó legyek. Senki sem volt, aki ilyen útra terelt volna, magamtól pedig nem léptem erre. Hogy jól-e vagy rosszul, de egyszerűen nem tettem ezt.”²⁰

A hagyományok már csak azért sem követhetőek, mert – Becker igen radikális szóhasználatában – *nem voltak*. A második generációt igencsak foglalkoztatja e kérdés, míg az első generáció, az apáé, épp e hagyományok felszínes gyakorlásában próbálta meg orvosolni a veszteségből fakadó traumákat. Az esszében az apa részvétele a zsinagógákban tartott imákon erre a problémára utal:

„A zsinagógába csak ritkán járt apám, és mindig csak azért, hogy találkozhasson ott néhány ismerősével. Ismerősök, de nem korábról voltak ismerősei, hanem hozzá hasonló emberek lágerben töltött idővel a hátuk mögött, akikkel ezért bizonyos mértékű természetszerű konszenzust alakított ki. Engem sohasem vitt magával, még akkor sem, amikor nagyon kértem erre. Mintha zsinagógába járni kizárólag a felnőttek dolga lenne. Mégis tudom, türelmetlenül várta ott az imák végét, hogy aztán zavartalanul beszélgethessen az általa keresett emberekkel.”²¹

Az apa zsinagógába jár, és úgy tesz, mintha imádkozna, a valláshoz köthető hagyományokat gyakorolná. A zsinagóga az a tér, amelyben újjászerveződik az ebben a formában sosem létezett zsidó közösség, és amely az újjászerveződő, megszerveződő közösség a zsidó kultúra egy a kívülállók számára fontos, egy egyszerű, de problematikus kifejezéssel élve sztereotip és univerzálisan megjelenő szimbóluma. Ugyanakkor e kívülállók mit sem értenek e problematikából – írja Becker.

„Ez az én hitetlenségem, ami nem ugyanaz, mintha nem fogadnám el azokat a törvényeket, melyek szerint a Hold a Föld körül, az elektron pedig az atommag körül kering. Tudniillik azok az ismertetőjelek, amelyek alapján egy embert a zsidók csoportjához rendelnek, teljesen önkényesek mindaddig, amíg el nem jutunk addig a kivételes helyzetig, hogy ez az ember *akar* közéjük tartozni. Ennek köze lehet meggyőződéshez, áthagyományozottakhoz vagy újonnan szerettekhez, rítusokhoz és a hit megvallásához is. Mégsem olyan természetű dolgok ezek, hogy egy az egész problematikából mit sem értő kívülálló akár csak fel is ismerhesse ezeket. Hogy tudná például egy geológus azt mondani egy adott

köre, amit még sosem látott, hogy „ez a kő a féldrágakövek csoportjába tartozik.”²²

E kívülállóság újabb utakat nyit az értelmezésnek: nemcsak az apa-probléma jelenik meg e sorokban, hanem az első generáció megértésének lehetőségei a második tagjai számára, a gondolkodó kétségei, bizonytalansága, amely e kívülálló és a kívülállóság és a hagyományok és az első generáció kritikus, sokszor gúnyos, ironikus hangvételű megítélése (megmérése?) kettősségében nyeri el sajátosan beckeri karakterét.

A kívülállóság problematikája itt a szakember hasonlatában jelenik meg és íródik tovább. A példában a természettudományos megismerés klasszikus kettősségét láthatjuk: miként szemléljük egy dolgot? A spekulatív-hipotetikus vagy az empirikus utat válasszuk, ha ítéletet akarunk mondani egy dologról, jelenségről? E példával ugyanakkor Becker nem a kívülálló helyes és helytelen szemléletét mutatja be, hanem épp azt, hogy viszonyulhat-e megfelelően e kívülálló a problémához, és hogy egyáltalán van-e értelme ezen a kérdésen töprengeni. Van-e valamiféle „hozzaértés” annak kérdésében, hogy ki a zsidó és mi teszi azzá? Vannak-e helytálló és kevésbé helytálló vélekedések, vagy mindenféle olyan vélekedés, amely „képet kíván alkotni” a másiktól, csak megszünteti a másik másságát, megmér úgy, hogy e megmérés problematikájához „mit sem ért”, és amelyek a saját zsidóságról való töprengések fontos forrásává válnak?

E „képalkotásról” a következőket olvashatjuk:

„Jól tudom, hogy az ember nemcsak az, ami saját szemei előtt lenni kíván, hanem az is, aminek lennie kell, ha törik, ha szakad, aminek mások tartják őt. Ez bizony szerencsétlen dolog. És innen nézve, az vagyok, üsse kő, aminek lennem kell, mert sokan így ítélnék meg legszívesebben: zsidó.”²³

A saját zsidóságról alkotott kép épp ugyanúgy képzet, mint ahogyan a mások által rólunk alkotott képek. Ezek szemléletében nemcsak a saját és a kívülálló és a saját kívülállósága mondható ki, hanem magának a kép- és képzetalkotásnak a fontossága is. Becker így folytatja az előbbi sorokat:

„Kedvet sem érzek ahhoz, hogy erőmet próbára téve szembeszálljak vele, és értelmet sem látok benne túl sokat. Csak mostanra már tudom, hogy ha tehát

fogcsikorgatva is, de belenyugszom a sorsomba, valakiknek a reményeit csalom meg, másoknak pedig a félelmeit erősítem meg.”²⁴

A képalkotás számítás, számolás mások reményeivel és félelmeivel: felelősségünk van ebben a képalkotásban; a kérdéseket, hogy *Ki a zsidó?* és *Én miként vagyok zsidó?* csak felelősségteljesen tehetjük fel, mint ahogy ugyanezt a kérdést a németekre vagy a magyarokra vonatkozóan szintén, csak úgy, hogy kellő érzékenységgel fordulunk másokhoz és a másikhoz. Természetesen a saját másság iránti felelősségről is beszélnünk kell, amennyiben a saját kívülállóságát elgondoltuk: e magunk iránti felelősség és az ezzel összefüggő állandó vita önmagával, a gyötrő kétségek, a bizonytalanság, az állandó kételkedés pedig Beckernél igen fontos kérdéseket vet fel számunkra, ha a megmérés kérdésköréhez „mit sem értő” kívülállót a saját mássága és a szakmaiság viszonyába helyezzük: van-e hozzáértés a másikról való beszédben? Van-e ilyenfajta hozzáértés az írásban? Van-e felelőssége egy írónak akkor, amikor megírja azt a másikat? Miben állhat e felelősség az író számára? Fel lehet és fel kell-e tennünk egyáltalán ezt a kérdést?

A saját kívülállóságának élménye kétségekkel, bizonytalansággal, állandó kételkedéssel párosul Beckernél. Ez megjelenik a szülők generációjának és magának az apának az értékelésében is, amely kellő önkritikával párosul, így a zsinagógában türelmetlenül az imák végét váró apát felidéző sorok az „otthonatlan apához” hasonlóan a saját otthonkeresés rokonai.

Az első generációt mint közösséget két fontos mozzanat tartja össze: az első a hagyományok gyakorlása a zsinagógában, a második a közös múlt. A veszteségek és szenvedések következtében a világ otthontalanná és idegenné válik a szenvedők számára, akik közösségként és egy sokak számára rég feledésbe merült vagy épp egy adott formában sohasem létező kultúra, a hagyományait őrző zsidóság örököseiként próbálják meghatározni saját magukat, hogy ezzel újjászervezzék az elpusztított közösséget, amely részben kényszerű összetartozás az idegen környezetben, részben az önkeresés egyik fontos forrása. E „zsidó közösség”, alapuljon akár valláson, nemzetudaton vagy bármi módon, csupán idea, egy kívülálló felszínes képzetéhez hasonló, és közel sem tükrözi azt a sokszínűséget, amely az európai zsidóságot jellemezte a második világháború előtti időkben. Az apafigura a zsinagógában épp ennek

problematikus voltára utal: e generáció számára a zsinagóga és a hagyományok nem valódi hagyományokat jelentenek, kényszerűen vették magukra ezeket, mégis elfojtják ezt a kényszerűségérzést, ahogyan az apa is visszafojtja magában a türelmetlenséget, amellyel az imák végét várja. Mégis, ezek a „hagyományok” szervezik újjá a közösséget, ebben értik meg egymást, saját magukat és másokat a közösség tagjai, de ez az első generációnál mégsem problémamentes: ahogyan az apa sem képes zavartalanul beszélni az ima után a társakkal – kihallani az iróniát az idézett szövegrészletből – úgy e generáció számára is jelen van valamiféle zavaró a saját zsidóságban. Egy közösség, amelynek nincsen múltja, nincsenek gyökerei és el is hallgatja ezt, nem „működhet” zavartalanul.

Becker számára ebben rejlik a hagyományok nyugtalanító volta. Az első generáció nem képes vagy nem akarja beismerni, hogy problematikus számára zsidónak lenni, és ezt a második generációnak kell bepótolnia: a gondolkodó intellektusa, a mások és a saját magában rejlő másságra való érzékenysége révén képes olyan perspektívából szemlélni ezeket a kérdéseket, amelyek elvezethetik saját zsidósága és generációjának önértelmező kérdéseire.

A származás kapcsán hagyományokról beszélni kérdéses, hatásokról azonban beszélhetünk: ez utóbbiban értelmezhető az egyéni és közösségi sors és a mások iránti felelősség kérdése. Hatásokkal számolni nemcsak annyit jelent, hogy bizonyos múltbeli események, személyek eredője a személyiség rögzíthető pontjaiban fut össze, hogy ezáltal megmérhessük őket a jelenben, hanem önmagunk szüntelen újragondolását, megalkotását a jelenben, de a múlttal és a jövővel, együtt e két másikkal, ahogyan a származás, az eredet, az eredetiség sem adott, előírt vagy megírt, hanem – Carlos Fuentes toposzával élve – alkotás.

A hatások mibenlétét legjobban az első pontban idézett látogatással, a különös látogató és e különös gyermekkori élményen keresztül közelíthetjük meg. A látogató és a találkozás különössége a gyermek számára, amelynek másságát és elmondhatatlanságát a felnőtt képes kimondani nyelvében, meghatározó élmény. A férfi megjelenésének és viselkedésének mássága képpé és képzetté vált a gondolkodóban:

„Egyszer, emlékszem, külföldről látogattak meg minket. Körülbelül tizenegy éves lehettem. Apám egy szakállas, kopaszodó, idős férfinak mutatott be, aki a fején kis sapkát viselt, olyat, amelyet azelőtt még sosem láttam. Apám

megmondta a nevem, majd kezét nyújtottam a férfinak, de ő csak állt mozdulatlanul.”²⁵

Miután a férfi távozik, ezt olvashatjuk:

„A férfit soha többé nem láttam viszont. Soha nem beszéltem vele egy szót sem, és nem tudom elfelejteni. Akárhányszor elhangzik a zsidó szó, nem azért, hogy egy adott személy ismertetőjegyévé váljon, hanem a különbözőség fogalmaként, mint olyanként, mindig erre a férfirra gondolok. Egyféle jelképpé vált bennem – milyen gyerekesen és érthetetlenül hangozhat ez mindazok számára, akiket soha nem karolt át, és akik soha nem látták őt sírni.”²⁶

E képzet, a zsidóság másságának mint radikális másságnak képzete ugyanakkor túlmutat önmagán: nem zsidó-képpé, nem egy elképzelt zsidó közösség képzetének része lesz, ugyanakkor mégis ezzé válik, azáltal, hogy létrejöttében épp azt mutatja meg, mennyire lehetetlen és elképzelhetetlen a gondolkodó számára megérteni e zsidóság másságát.

„Valahogy éreztem, hogy megrázkódtatásának személyesen semmi köze nem volt hozzám, sem pedig őhozzá, hogy egy nem magánjellegű viszonyból eredhet mindez. Sejtteni kezdtem, hogy ez az ember szoros kapcsolatban áll valamivel, ami jóval túlmutat saját magán, és ami minden másnál fontosabb kellett, hogy legyen számára. És még ha nem is áll módomban követnem őt egy darabig ezen az úton, mintegy hírnökként azt üzenté, az út létezik, és milyen sokat jelent ez néhányaknak.”²⁷

Mindez pedig egy olyan nyelvben mondható ki, amelyben úgy tűnik, mindig az beszél, akinek „nem áll módjában”. A felnőtt csak a gyermekben beszélhet felnőttként, a gyermek pedig csak felnőttben érzékelheti és mondhatja el az eseményeket, amelyeket gyermekként nem mondhatott el.

„Amikor odakint volt, kérdeztem apámat, miért sírt úgy az a férfi. Azt mondta, hogy ezt még úgysem érthetném meg. Azt hittem, ezzel csak kimagyarázza magát, hogy azért nem mondja el, mert maga sem érti. Ma már persze nem így gondolom.”²⁸

A gyermek számára az idegen megértésének jövőbe tolása az apa személyéhez, annak megértéséhez kötődik, ezáltal pedig a saját másság

megértéséhez a másikban. A második mondatban nem tudni, a gyermekhez vagy a felnőtthez köthető az „azt hittem” főmondat. Ez egyfelől azt mutatja, hogy nincs gyermekkor-felnőttkor bináris oppozíció Beckernél, ahogy ezt a különböző idősíkok finom nyelvi differenciálásában tetten érhetjük az egész esszében, másfelől azt, amit már korábban említettünk, hogy nem lehet *tudni*, hol „kezdődik” a másság, hol „ér véget” a saját.

Az idegen megértésének jövőbe tolása ily módon a saját másság, az önmagamból való kimozdulással és vissza nem téréssel függ össze. Csak én érthetem meg a másikat, a zsidót, az idegent, de csak miattam nem lehetséges ez. Ezt mutatja meg Beckernek az idegen, és azt, hogy az általa járt út másoknak igen fontos: legyenek akármilyen problematikusak a hagyományok számára, legyenek akármilyen felszínesek és kérdésesek saját közösségében, e hagyományok mások számára mást és mást jelentenek, mindig vannak mások, akiknek mást jelenthetnek és másképp: akiknek mást jelent ezekkel a hagyományokkal élni. De ezt a mászágot csak ő maga értheti meg. E megértés ugyanakkor mindig mozgás a másik felé és a másik által, önmagunk szüntelen újragondolása és újraalkotása a „másik hagyományaiban”, amelyben a másik nemcsak a magunk számára fontos, hanem másikként is. Összegezve azt mondhatjuk, hogy a hatásban önmagunkat alkotjuk meg a másikban és a másiktól, de úgy, hogy tekintetünk szüntelenül találkozik a másikéval, hogy mindig fel kelljen tennünk az iránta viselt felelősség mibenlétének kérdését.

Az önértelmezés és zsidóság összefüggéseinek kifejtését itt, e ponton le kell zárunk. Természetesen úgy, hogy az elemzést nem tekinthetjük befejezettnek, hiszen a probléma Beckernél – mint azt a körülményeknél láthattuk – igencsak szerteágazó. Gondolkodás és zsidóság kapcsolatának alapjait Beckernél igyekeztünk feltárni, de a kifejtés csak tágabb irodalmi kontextusban lehetséges, és a jövőbeli kutatások részét képezik, amelyeket az esszé körüli vizsgálódások alapoznak meg. E továbballadásban nem kerülhetjük meg az esszéknek mint fordításoknak a kérdését, a fordításoknak és annak értelmezését, mely kérdéseknél milyen viszonyba állítjuk, milyen nézőpontból szemléljük az eredeti szöveget és a fordítást. További kérdéseket tesznek fel a Lévinas szövegek: mivel a szerző igen fontos szerepet játszik Becker megértésében, e fontosságot megerősíthetnénk az eredeti francia, esetleg bizonyos magyar nyelvű szövegek bevonását a kutatásokba, még ha ez utóbbiak csak igen korlátozottan vannak

jelen a Lévinas-bibliográfiában. Lévinas bölcséletének differenciáltabb szemlélete, amely jelentősen hozzájárulna a vizsgálódások perspektívájának szélesedéséhez, csak e feltétel mellett lehetséges.

Becker komparatív megértése mindenesetre – ahogy azt már a bevezetésben említettük – igen jelentősen hozzájárulna a magyarországi Holokauszt-irodalom nemcsak korpusz- hanem perspektívabeli szélesedéséhez, amely részben a saját és a másik megértésének és irodalmi megjelenésének beckeri módjának lenne köszönhető. A saját és a másik kérdése, amely része az ennél átfogóbb idegenségkutatásnak, a mai irodalomértelmezésben részben a kultúratudományok ilyen irányú terjeszkedése miatt erőteljesen jelen van, még ha Magyarországon kevésbé foglalkoztatja a kutatókat e problémakör, mint Nyugat-Európában, ezért számtalan inspiráló elemzést találhatunk a már meglévő értelmezések között. Mindezeket értékelve fordítjuk figyelmünket a jövőbeli kutatásokra.

---

¹ A *begreifen* igével egy töről ered a *Begriff* szó, amelynek jelentése fogalom. Lévinas nyelve is mutatja, hogy a másik kérdése igen szorosan kötődik a nyelvhez.

² Emmanuel Levinas: *Die Spur des Anderen*. Freiburg, München, 1999. Verlag Karl Alber. Ford. Buchholz Norbert. A továbbiakban csak a másoktól származó fordításokat jelölöm.

³ Ld. Lévinas ide vonatkozó esszéfejezetét. In Uo. 215.

⁴ Uo. A *Haltung* jelenthet testtartást, viselkedést, magatartást, amely itt a Lévinasnál heteronómnak nevezett különös tapasztalást kívánná megnevezni. „A heteronóm tapasztalat amelyet keresünk, egy olyan „magatartás” [Haltung] lenne, amelyet nem konvertálhatunk kategorikus meghatározásokba, és amelynek mozgása a másik felé nem nyeri vissza önmagát az identifikációban, egy olyan mozgás, amely nem tér vissza kiindulópontjához.” In Uo. Ha a lévinasi mondatot értelmezzük, mondhatjuk, hogy e tapasztalás idegensége egyfelől az önmagamtól másféle beállítottságot követel, és amelyet e tapasztalat is formál, az alakot, a

formát ezzel együtt és ezáltal egyszerre nyeri el az önmagam, másfelől tartás valami felé, valamire és valaminek az irányába, tartás a másik felé, és egyben utal az én „kifele figyelésére” a külső, a másik felé és a kimozdulásra önmagából, a soha vissza nem térésre.

⁵ In Jurek Becker: *Mein Judentum*. In Jurek Becker: *Mein Vater, die Deutschen und Ich. Aufsätze, Vorträge, Interviews*. Frankfurt am Main, 2007. Suhrkamp. 20-21.

⁶ Uo. 13.

⁷ Uo. 15.

⁸ Jurek Becker: *Die unsichtbare Stadt*. In Uo. 187.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo. 185.

¹¹ A saját magának az írással talányokat, rejtélyeket gyártó gondolkodó több esszében is megjelenik.

¹² Uo. 188.

¹³ E megfizethetetlen adósság [Schuld] és a másik problémáját Becker a másoktól való különbözés és e különbözés megérthetlenségének és meg nem értettségének metaforája. Ld. Jurek Becker: *Mein Judentum*. In Uo. 18.

¹⁴ Uo. 14.

¹⁵ Uo. 13.

¹⁶ Uo. 14.

¹⁷ Uo. 16.

¹⁸ E generációs problémákat kísérli meg megragadni egy korábbi dolgozatom, amely Jurek Becker *Bronsteins Kinder* című regényét értelmezi. Ld. Buchholcz Norbert: (Kollektív) identitások Jurek Becker *Bronsteins Kinder* című regényében. In Fried István, Kovács Flóra, Lengyel Zoltán (szerk.): *Szövegek között XIV*. Szeged, 2009.

¹⁹ Uo. 23.

²⁰ Uo. 22.

²¹ Uo. 16.

²² Uo. 17-18.

²³ Uo. 19.

²⁴ Uo.

²⁵ i. m.

²⁶ i. m.

²⁷ i. m.

²⁸ i. m.